
شاعیرہ کی دی ژ کلاسیکا
کوردی
میر عہ بدوللاہ خان بہ گئی
ہہ کاری (عارف)
(۱۷۶۰ / ۱۷۶۵ - ۱۷۸۰ از)

ا ہیرش کہ مال ریکانی^(۱)

دناق دیرۆکا ئەدەبیاتا کوردی دا و ئەخاسمه یا کرمانجی دا ، مه هژماره‌کا باش یا میرین میرگه‌هین کوردی یین هه‌ین کو ژیلی ده‌سته‌لاتاریا سیاسی خودان بلندپایه‌کا ئەدەبی و شعری ژێ بوون و گرنگی ب‌نخیسینا شعران دایه و هنده‌ک ژوان دیوانین شعری و هنده‌کان ژێ هژماره‌کا هه‌لبه‌ستان هه‌نه، به‌لی ژ به‌ر کاودان و رمۆشین جودا جودا هژماره‌کا ژوان بتنی هنده‌ک شعرین وان هاتینه دیتن و هنده‌کان ژێ بتنی ناغی وان هاتیه کو شاعر ژێ بوون به‌لی به‌ره‌مه‌ی وان هیشتا دناق تاریاتیا به‌رزهبوونی دا ، کو میر و شاعرێ مه‌عه‌بدووللاه خان به‌گنی هه‌کاری ژێ ئیک ژوانه یی هه‌تا نوکه بتنی ناستاغی وی یی شعری (عارف) هاتیه زانین بئی کو چ شعرین وی هاتبته به‌لاکرن، دغی گو‌تار و قه‌کۆلینی دا دی چه‌نده‌کی ژۆیاننامه‌یا وی به‌حس که‌ین و دگه‌ل هنده‌ک شعرین وی یین بو ئیکه‌م جار رۆناهیا به‌لاکرنی دینن ، ب‌وی ئومیدی دپاشه‌روژی دا به‌ره‌م و نخیسینین وی یین ب‌زمانی کوردی ژێ دیار ببن.

ناغ و مآلبات :

ناغی وی عه‌بدووللاه خان کورێ ئیبراهیم به‌گ کورێ محهممه‌د خان به‌گ (عه‌لائی،یه، ئانکۆ ئەو نه‌قین شاعر (عه‌لائی) یه^(۲)) مه‌شعره‌کا عه‌لائی ژێ ب‌فارسی دیتی یه، ب‌ئانه‌هیا خودی دی ل ده‌لیقه‌هین به‌یت به‌لاککه‌ین)، ناغی دایکا وی (رابیعه سۆلتان کچا ئیبراهیم به‌گنی عه‌باسی) بوو ، ل سالا ۱۱۸۲م‌ش / ۱۷۶۸ ژووویه به‌ردلوغانیا خودی و ل جوله‌میرگی دناق مه‌زاری گوته‌دا سۆر دا هاتیه قه‌شارتن و کورێ عه‌بدووللاه خان ژێ هه‌ری ل نیزیکی دایکا وی^(۳). چه‌ندین برا ب‌ناغین (نه‌عمان به‌گ، به‌هرام به‌گ، عوسمان به‌گ، صالح به‌گ ، جه‌عضه‌ر به‌گ، حه‌سه‌ن به‌گ، سلیمان به‌گ، محهممه‌د به‌گ) هه‌بوون، هه‌ر وه‌سا وی ژێ یینج کور ب‌ناغین (که‌ریم خان به‌گ، عه‌لی به‌گ، مسته‌فا به‌گ (په‌رتو)، ته‌یموور، میر شه‌ره‌ف) هه‌بوون، و هه‌ژی یه‌ بیژین کورێ وی مسته‌فا به‌گ ئەو میر و شاعرێ ب‌ناقوده‌نگ بوو یی ب‌په‌رتۆ به‌گنی هه‌کاری (۱۷۵۶-۱۸۲۵) به‌رنیاس ئەهوی دناقه‌هرا (۱۷۸۴-۱۸۲۵) ژ حوکمداری ل میرگه‌ها هه‌کاری کری و دیوانه‌کا به‌رکه‌فتی هه‌یه چه‌ندین جاران هاتیه چاپکرن (ئیکه‌م جار ل سالا ۱۹۷۸ز ل به‌غدا ژلایی صادق به‌ائه‌ددین نامیدی هاتبوو چاپکرن).

ل دۆر ژدایکبوونا وی هه‌ر چه‌نده چ دیرۆکین ده‌ستنیشانکری نینن ، به‌لی هه‌که ئەم دگه‌ل هه‌ر دوو میژووین (۱۷۴۳) و (۱۷۵۶) شروقه‌ بکه‌ین دی مه‌ نیزیکبوونه‌ک بو دیرۆکا ژدایکبوونا وی هه‌بیت ئەه‌و ژێ ب‌قی ره‌نگی :

سالا (۱۷۴۳) کو هه‌تا قی سالی ژێ ناغی بابی وی ئیبراهیم به‌گ وه‌ک میری هه‌کاریان هاتیه ، و بکیمی ل وی ده‌می ژینی عه‌بدووللاه خان به‌گی دناقه‌هرا (۲۰ تا ۲۵) سالیی دابیت ، چونکی ئەه‌و بشتی بابی خو بوویه میر و دوورنابینین کو ئەه‌و کورێ نه‌خری (یی ژ هه‌میان مه‌زنته‌ر) ژێ بیت چونکی ده‌می دایکا وی ژێ ل سالا ۱۷۶۸ مری ل سه‌ر کینیا وی ژێ هاتیه دیارکرن کو دایکا عه‌بدووللاه خان یه .

سالا (۱۷۵۶) کو دیرۆکا ژدایکبوونا کورێ وی مسته‌فا به‌گ (په‌رتویی هه‌کاری) یه ، بکیمی ژینی بابی وی عه‌بدووللاه خان دناقه‌هرا (۳۰ تا ۳۵) سالیی بدانین.

دنه‌نجام دا دی ژدایکبوونا عه‌بدووللاه خان به‌گی دناقه‌هرا سالیی (۱۷۲۰ - ۱۷۲۵) بیت.

کینیا کورێ رابیعه سۆلتان دایکا عه‌بدووللاه خان

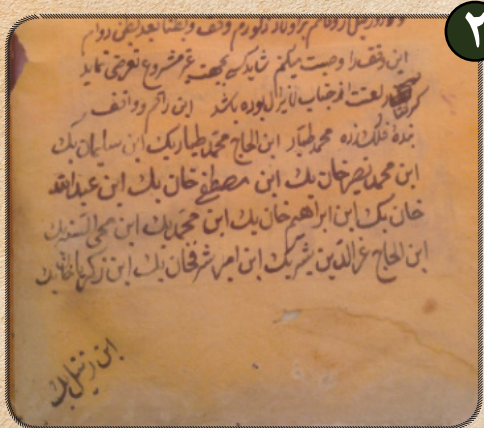
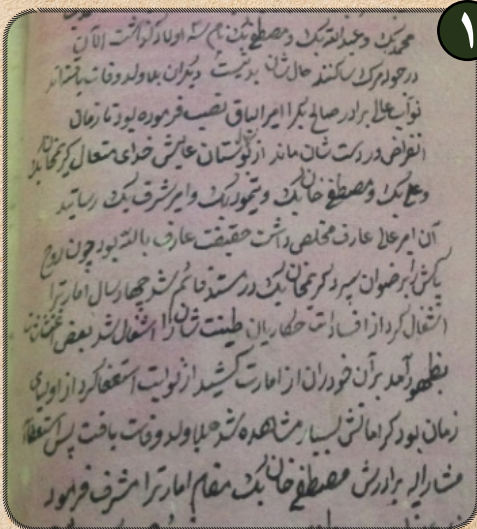
میراتیا میرگههٔ :

ل دوور و مرگرتن و حوکمداریا عهبدو للاه خانى ل میرگهها
 هه کارى گه لهك ناگهه یین دیرۆكى ديارنين، ئەو نهبيت كو
 ئەوى بشتى مرنا بابى خو ئیبراهيم بهكى و مرگرتیوو كو بابى
 وى ل سالا (٦٩١ز) دهستهلات و مرگرتیه و ههتا سالا (١٧٤٣ز) ناڤى
 وى وەك میر هاتیه دياركرن (ههژى یه بیژین دڤى ماومى دريژ دا
 هندهك دهمان دا حوکمداریا وى هاتبوو لادان بو نمونه ١٧١٨ز بابى
 وى محهممه دبهك میرى هه کارى بوو)^(٤)، محهممه دته ییار دمه رهه قا
 عهبدو للاه خانى دا هوسا په سنا وى كریه : بشتى ئیبراهيم
 خان چوو یه بهر دلوقانیا خودى ژباشترین و زانترین كورین وى
 (عهبدو للاه خان بهك) ب سوزدانا (بهیعت) تمام هاته سهز تهختى
 دهستهلاتى و ئەو دهه مى قهنجیان دا ژ یین بهرى خو بۆراندبوو، د
 زانین و هونه و قهنجى و مهردینیى دا یى بن هه فکویف بوو^(٥)، ههتا
 مرنى عهبدو للاه خان میربوو چونكى بشتى ل سالا ١٧٨٠ز مری ژنوى
 كورى وى كهريم خان بنتى بو ماوى چار سالان دبیته میر و ل سالا
 ١٧٨٤ز دهستهردای میراتیى دبیت و برایی وى مستهفا بهك (بهرتو
 بهكى هه کارى) دبیته میرى میرگهها هه کارى^(٦).

شاعری و ناسناڤت وى یه شعرى :

نڤیسهر (محهممه دته ییار كورى حاج محهممه دته ییار بهك)
 كو هه ر ئیک ژ كه سین مالباتا میرین هه کارى یه ژدایكبووی
 (١٨٧٤ز) یه و ل (١٣٣٣ مش / ١٩١٤ز) رابوو ب ته مامكرنا بهرتوو كا
 میرزا محهممه دى یازجى (مختصر أحوال الأمراء)، وى ب قى رهنگى
 به حسنى (عهبدو للاه بهكى) كریه دبیت : « ئەو مروقه كى عارف
 و دلپاك بوو، و ب راستى خودیناس بوو، لهوما ته خه للوصاوى ئانكو
 ناسناڤى وى یى شعرى (عارف) بوو، و ئەقه ئیکه مین نامازمیه كو
 (عهبدو للاه بهك) شاعر بوو، ئانكو محهممه دته ییار ئیکه ژیدره بو
 مه دایه دياركرن كو عهبدو للاه خان شاعر ژى بوویه، ههتا نوكه
 چ بهرهم و شعرین وى ديارنه بوون، بهلى بشتى ب دهستكهفتنا
 دهستنه یسه كى دلى مه پیچهك گهش بوو ئەو ژى دهمى مه هندهك
 شعرین شاعری مه (عارف) دبیتن كو ب زمانى فارسى نه، ب وى
 ئومیدى دپاشه روژى دا شعرین ب زمانى كوردى ژى پهیدا بن، بهرى
 ئەم قى دهستنه یسى بدهینه نیاسین هه ژى یه بیژین شاعری مه ژبلى
 كو ژ مالباته كا میرزاده یه و ژنجیرا میرین میرگهها هه کارى
 یه، دناڤ مالباتى دا هژماره كا شاعران ژى پهیدا بووینه بو نمونه
 : میر عیماده ددین هه کارى (١٦٣٤-١٦٣٩) (سه بوورى)، یاپیری
 وى محهممه د خان بهك (عه لائى)، ئەو بخو ژى (عارف)، كورى
 وى مستهفا خان بهك (پهرتویی هه کارى ١٧٥٦-١٨٢٥ز)، نه قی وى
 عهبدو للاه خان (مه ستى) (مرن : ١٨١٦ز) كورى مستهفا خان بهك،
 عهبدو رره حیم رهحمى هه کارى .

عارف د پهرتوو كا
 (مختصر أحوال الأمراء)

ژ شعرین عهبدوللاه خان بهگ (عارف)

دهستنقیسا (مهحرزون) دا :

(فرموده حضرت عارف، من کلام عارف عباسی، من کلام عارف رباعی عارف راست، سلطان الشعراء عارف، فرموده عارف، عارف فرموده است) ل دووماهیا دهستنقیسی هاتیه: (تمت شد در یوم جمعه ۲ سنه ۱۲۶۴ بید المحزون الغریب المحزون).

نانکۆ ل روژا نهیی نی ل سالا ۱۲۶۴مش / ۱۸۴۷ز ل سهردهستع (مهحرزون) هاتیه نقیسین ، ههژی یه بیژین نهغه ناسناقهکع شعری یه ، و شاعرهکع کورد یه ههمان سهردهستع دهستنقیسی ههیه ناسناقع وی مهحرزونه ناقع وی یه دروست (ئهحمهد عهبدولعهزیز محهمهد بهرددهشی) یه خهکع باژیری بانهیه ل کوردستانا روژههلات ، دهستنقیسهکا وی ۱۲۷۷مش / ۱۸۶۰ز ههیه ، لهوما دوور نابینین خودانع قع دهستنقیسی ژ ی ههمان (مهحرزون)ه.

ل قیری دئ دوو نموونهیان ژ شعرین شاعری مه (عارف) ئینین بو ئیکهم جاره دهینه بهلاکرن کو وی ژ ی ههر ب زمانئ فارسى قههاندینه :

نهغه دهستنقیسه ژ (۲۸۰) لاپهران پیکدهیت ، ههمی شعر ب زمانئ فارسینه یین هندهک شاعرین کورد یین ب فارسى شعر قههاندین و شعرین هژمارهکا شاعرین فارس وهک : حافظ ، سهعدی ، جامی ، میر سهیفهددین، نهنومری، صائب ، صهفی ، ئاصفی، هلالی ، حهسن، قهصاب، عرفی ، قانع ، تالع ، خهتییی، میرزا تاهر، بابا تاهر، سینا بهک، شهوقی، فدائی، شهوکهت، خسرو، غازی، نهبدال ، سامی ، شفائی، زهری، صادق ، بهاری، سهیفی ، مانی، شاهى ، حسام ، کهمال، فغانی، کهوسهری، نوری، لامع ، مهلا عهلالمه ، عهلائى ، عارف...هتد، دیروکا دهستنقیسی سالا (۱۲۶۴مش/۱۸۴۷ز)یه ژلایئ کهسهکع قه بتنی ناسناقع خول دووماهین ديارکریه (مهحرزون) و شعرهکا وی ژ ی یا تیدا هه ی نانکۆ ناسخ بخۆ ژى شاعریوو، تشتی بالکیش تیدا نهوه کو هژمارهکا شعرین شاعری مه (عارف) و شعرهکا باپیری وی محهمهدبهک (عهلائى) تیدا ههین، ل جههکع دا دیروکا مرنا عهبدوللاه خان بهکی (عارف) ژى نقیسی یه ، ل سهری ههر شعرهکا (عارف) ب ناقرن و پهسنهکع ديارکریه وهک :

تمت شد در یوم جمعه فی بید المحزون الغریب المحزون

سلطان الشعراء عارف

پیج جعدت گردنی بر سنبلستانی شکست از خماری دیده دل بر سر گلستانی شکست
 عرعر شمشاد و قدش چون صنوبر تاجمید حسرتش آزادی هر سر و بستانی شکست
 برق حسن او برنگ شیشه می موج زد از بهار غمزه گلهای گلستانی شکست
 آمد آن سنگین دل از دور باش آگاه شد آن فرنگی زاده جان صد مسلمانی شکست
 از غرور آز دنیا دل بتک آمد بسی صد جگر بشکسته تا حرمش لب نانی شکست
 از شکوهش گر شکستم توبه مغرورم بدار توبه گر بشکسته شد آخر بفرمانی شکست
 موج فوج غمزهایش فاتح اقلیم دل شوخ بی پروا بخود (عارف) چه پیمانی شکست^(۷)

وفات حضرت المغفور الرحم جنت مکان عبداللہ خان بک ابن ابرہہ بن مالک
 صبر مظان بیت و چهارم ماه تموز فی سیرت شیعبان روز جمعہ بعد الظہر ازین مکان
 فانی بدرا البقاء رحلت نمود و بر حجت ارحم الراحمین ہویت کے مستند

سلسلہ اشعار عارف

از بخاری دیدہ دل کمر بستہ شکست	سج جعدت کرونی بر بندستہ شکست
حشرش آزادی بر سر بوستان شکست	عزیزشما قدش چون منور بنا چید
از بہار غزہ کلمای گلستان شکست	برقیغش از برکت شیشہ می موج زد
آن فرنگی زادہ جان محمد سمانی شکست	آہران سلکین دل از دور باش آگاہ شو
صد بکر شکست تا حشرش باقی شکست	دیو و آرزو نیا دل نیک آمد بسی
تو بکر شکست شد آخر حریفانی شکست	از شکویش کس شکستم تو بہ مغرورم مدار
شوخی بے پروا بخود عارف چہ چمانی شکست	موج فوج غمخیزش فاتح اقلیم دل

من کلام عارف عباسی

کردنت ہمچو بیاض ورقی نستر نیست	شیشہ پرز گلاب سمن یا سمن نیست
گلشن حسن توای خسرو خوبان جهان	آبروی گل و گلزار صفای چمن است
جعد او دام دلم خال رخس دانه عجب	عاشقانرا غم پر شور ز چاہ زقنست
باز ابروی ترا لائق پرواز رخست	جای آن نیست کہ خط جلوه نما چون ^{عینت}
حال عارف ز خیالات بنا کوش چو کل	امشب ای بزم حریفان چو خیال ^{نست}

مخزن فرمودہ آ

من کلام عارف عباسی

کردنت ہمچو بیاض ورقی نستر نیست	شیشہ پرز گلاب سمن یا سمن نیست
گلشن حسن توای خسرو خوبان جهان	آبروی گل و گلزار صفای چمن است
جعد او دام دلم خال رخس دانه عجب	عاشقانرا غم پر شور ز چاہ زقنست
باز ابروی ترا لائق پرواز رخست	جای آن نیست کہ خط جلوه نما چون رغبت
حال عارف (عارف) ز خیالات بنا کوش چو کل	امشب ای بزم حریفان چو خیال دهنست ^(۸)

مرنا وی :

کئیلیا عبدوللاہ خان (عارف) کورئ
ئیبیراھیم بهگ

میرزا محمەمدی یازچی ئەوی کاتبی بابئی وی
(ئیبیراھیم بهگ) و هەقالی زارۆکینی یی شاعری مە هۆسا بەحسی
(عەبدووللاہ بەگی) دکەت و دیاردکەت : ئەو ئانکۆ عەبدووللاہ بەگ
(عارف) هەقالی وی یی زارۆکینی بوو، و دەمی میرزا محمەمد
مری (عەبدووللاہ بەگی) پەراویزەک (حاشیەیک) ل سەر پەرتووکا
وی نغیسیە کو تیدا دبیژیت : «وەی مخابن! د ژیی گەنجاتی دا
من راستگو و تیگەهشتیەکی وەک میرزا محمەمدی ژ دەستدا... ژ
هەقده سالیی دمریازبوو ، و ئەمری خودی کر، خودی رحمی پی
بیەت». پاشی ئەقی مالکا شعرا ب فارسی دبیژیت (۸) :

بفضل رحمت یزدانکسی باد
محمد را به الحمدي کند یاد

کئیلیا عبدوللاہ خان (عارف) کورئ ئیبیراھیم بهگ :

عەبدووللاہ بەگ ل باژیری (جولەمیرکئ) مریە و هەر ل
ویری هاتیە فەشارتن ، و ل سەر کئیلیا وی هاتیە نغیسین : « هذە
روضە المغفور المرحوم الحسیب و النسیب عبدالله خان ابن ابراهیم
خان ابن محمد بک العباسی... سنە ۱۱۹۴»، ب قی رەنگی دیاردییت
کو ئەو ل سالا (۱۱۹۴/مش/ ۱۷۸۰ز) مریوو (۱۱) ، دیسا دەستنغیسا
(مەحزوون) ژ ی دا ئامازە ب مرنا وی هاتیە دان و دیارکریە
کو ئەو ل (بەرجه لان) مریە (۱۱) ئەق جەه دکەقیته ل هنداڤ
جولەمیرکئ و دناڤ گو مبهدا سوور دا هاتیە فەشارتن.

پەراویژ :

۱. بەریرسی سەنتەری قوبەهان بو فەکوئینین بەلگەنامە و دەستنغیسان ل بەهدیتان.
۲. میرزا محمەمد یازچی، کورتیک ژدیروکا میرین هەکاری ، و : نزار ئەیول کوئی ، دزکەها سپیریژ بو جاپ و وهشانی - دھوک ، (دھوک : ۲۰۱۲) ، ل ۷۱ .
۳. تەحسین ئیبیراھیم دۆسکی ، گەریانەک بو جەند جەیت دیروکی ل ژۆریی کوردستانی ، کۆڤارا دیروک ، هژمار (۲) ، پاییزا ۲۰۱۳ ، ل ۹۱ ، تەحسین ئیبیراھیم دۆسکی ، دیوانا بەرتۆ بەکن هەکاری ۱۷۵۶-۱۸۲۵ ، بلاوکراوی ئەمکادیمای کوردی - هەولێر ، چ ۲ ، (هەولێر : ۲۰۱۷) ، ل ۱۹ .
۴. بو زیدمتر ناکەھیان ل سەر میری ناڤیری تیندە : نزار آیوب طولی ، إمارة هکاري في العهد العثماني ۱۵۱۴-۱۸۴۹ ، دار ستیریژ للطباعة و النشر - دھوک ، (دھوک : ۲۰۱۷) ، ص ۸۰-۸۱ .
۵. میرزا محمەمد یازچی، زیدمتری بەری ، ل ۸۲ .
۶. نزار آیوب کوئی ، إمارة هکاري في العهد العثماني ۱۵۱۴-۱۸۴۹ ، ص ۸۱ .
۷. ژ دەستنغیسا (مەحزوون) ، (۱۲۶۴ /مش/ ۱۸۴۷ز) .
۸. ژ دەستنغیسا (مەحزوون) ، (۱۲۶۴ /مش/ ۱۸۴۷ز) .
۹. میرزا محمەمد یازچی، زیدمتری بەری ، ل ۷۸ یەراویژ
۱۰. نزار ئەیوووب کوئی، سن هوزانغانین کورد یین بی
- دیوان، کۆڤارا نیژەن ، ژمارە (۵) ، رۆستا نا ۲۰۱۵ ، ل ۱۴ .
۱۱. ددقی دیروکا مرنا وی دەستنغیسی دا : در بەت شدن وفات عبدالله خان : وفات حضرت المغفور المرحوم جنت مکان عبدالله خان بک ابن ابراهیم خان بک در (برجلان) بیست و چهارم تموز في سيم شهر شعبان روز جمعه بعد الظهر ازين جهان فانی بدار البقاء رحلت نمود و برحمت ارحم الراحمين موت في سنة ۱۱۹۴ .

